

פרשת "בראשית" – עולם של אור או עולם של חושך ? "מיין קמפף" או "פו הדב" ?

זאב (וה) פרידמן

ויסלבה שימבורסקה (2 ביולי 1923 - 1 בפברואר 2012) הייתה משוררת פולנייה, כלת פרס נובל לספרות לשנת 1996.

שירה המטלטל-**"כף היד"**, מחבר אותנו לנושא דיוננו בפרשתנו- **עולם של אור או עולם של חושך ? "מיין קמפף" או "פו הדב" ?** כך היא כותבת : **"עֲשָׂרִים וּשְׁבַע עֲצָמוֹת, שְׁלוֹשִׁים וְחֲמֵשֶׁה שְׁרִירִים, קָרוֹב לְאֶלֶפִים תְּאִי עֲצָבִים, יֵשׁ בְּכָל פְּרִיט שֶׁל אֲעֲבֹעוֹתֵינוּ הַחֲמֵשׁ. הֲרִי זֶה דִּי וְהוֹתֵר, כְּדִי לִכְתֹּב אֶת "מיין קמפף" או אֶת "פו הדב".**

מאז ימי בראשית ועד ימינו, השתנה העולם, פשט ולבש צורה. מעידן האבן לעידן הטכנולוגי המואץ. רק האדם לא השתנה. האדם נשאר אותו אדם, ביצורו, בדחפיו, ברגישויותו, ובחולשות האנוש שלו.

בריאת האור והחושך ביום הראשון, היא גם מטאפורה לדמותו האנושית של העולם ולבחירתו של האדם, האם מכוון לעולם של אור או לעולם של חושך.

" בְּרֵאשִׁית, בָּרָא אֱלֹהִים, אֶת הַשָּׁמַיִם, וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ, הָיְתָה תִּהְיוּ וְבָהּ, וְחֹשֶׁךְ, עַל פְּנֵי תְהוֹם ; וְרוּחַ אֱלֹהִים, מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמָּיִם. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, יְהִי אֹר; וַיְהִי אֹר. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר, כִּי טוֹב; וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים, בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאֹר יוֹם, וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה; וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם אֶחָד." (א', א'-ד'). "אמר רבי ינאי מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהם של רשעים. **"וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאֹר יוֹם" אלו מעשיהן של צדיקים "וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה" אלו מעשיהן של רשעים**" (מדרש רבא, בראשית, ג'). לפי תיאורו של רבי ינאי, האור והחושך הם ייצוגים למעשיהם של הצדיקים ושל הרשעים.

בחירתו של האדם להביא אור לעולם או להביא חושך באמצעות הכלים שיצר ופיתח, מקבלת ביטוי מעצים אצל הנביא ישעיהו : **" הֲנֵה אֲנֹכִי, בָּרָאתִי חֹרֶשׁ--נִפְחַ בְּאֵשׁ פָּחַם, וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשָׂהוּ; וְאֲנֹכִי בָרָאתִי מִשְׁחִית, לְחַבֵּל "**. הבחירה מסורה בידי האדם להיות חרש ונפח תורם ומועיל או להשתמש בכלי להשחית או לחבל. כמו בפרשתנו אודות **תובל קין**, אמן הנחושת והברזל הראשון : **" ויצילה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חורש נחושת וברזל" (ד', כב').** גם **אלפרד נובל** (כימאי ומהנדס 1833-1896) ממציא הדינמיט ויוזם המוסד היוקרתי של פרס נובל, פיתח הדינמיט למטרות מועילות של אור ולצערנו נעשה בו שימוש על ידי האדם, להשחתה ולשפיכות דמים של חושך. הקב"ה ברא את האור ואת החושך ביום הראשון, כדי להציב לאדם ולאנושות את הבחירה, **האם לעולם של אור או לעולם של חושך.**

עולם של אור, כיצד ?

מערכת יחסי הגומלין בין הקב"ה, העולם והאדם, בעולם האנושי של אור, נשען על יסוד מכונן מהותי והוא : **התיקון**.

בכל יום במעשה בראשית, מסתיימת מלאכתו של הקב"ה, במילים : **"וירא אלוקים כי טוב"**, המעיד על גמר מלאכה ושלמות. רק במעשה בריאתו של האדם, נזר אלוקים, לא נאמר כמו בשאר הימים : **"וירא אלוקים כי טוב"**.

מדוע דווקא על בריאתו של האדם לא נאמר : "וירא אלוקים כי טוב" ?

דומה שהסיבה לכך נעוצה, במהות בריאתו של האדם, שרק אותו ברא אלוקים בתבנית של **חיסרון**. להבדיל אלפי הבדלות, כדוגמת המותג של התפוח החרס מבית Apple בטלפון החכם – איי פון I phone, שנמצא תמיד בתבנית של חיסרון וכל שנה מתקן ומשדרג את גרסתו.

בכל אחד מימי היצירה במעשה בראשית, הושלמה המלאכה וניתן מעין טופס 4 (טופס המוכר במקומותינו, המאשר שבניית הבית הסתיימה ועמדה בכל הדרישות החוקיות והתקנוניות ואז

אפשר לקבל חיבור חשמל מחברת החשמל, המעיד על גמר מלאכה ויצירה, ללא חיסרון. רק בריאת האדם נזר הבריאה, לא זכתה לגמר מלאכה כמו הבריות האחרות.

מדוע רק האדם נברא בחיסרון ?

משום שלאדם שנברא בצלם אלוהים, נועד תפקיד ושליחות **לעסוק בתיקונו של עולם**. כלומר, על האדם, **שנברא בתבנית החיסרון** ה-Built in שבתוכו, מוטלת המשימה התמידית, לפעול ללא לאות למלא את חסרונו **בתיקון עולם**, על מנת שעולמנו יהיה עולם של אור ולא עולם של חושך. על האדם, כמו התפוח החסר של האייפון, לשדרג את העולם שבו הוא חי ולעשותו טוב יותר. **הבחירה של התיקון היא בידי האדם**. "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי אדם לנפש חיה" ותרגם **אונקלוס** (רומאי שהתגייר והיה תנא ותלמידו של רבי עקיבא במאה ה-1): **"לרוח ממללא" (א', כו'-כו'),** דהיינו, הקב"ה נתן בנשמתו של האדם, כוח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה. תפקידו של האדם **למלא ברוח את החיסרון שבו נברא**.

כלי התיקון של האדם הוא האור: "צריך שכל אדם ידע ויבין, שבתוך תוכו דולק נר, ואין נרו שלו כנר חברו ואין איש שאין לו נר. וצריך שכל איש יידע ויבין שעליו לעמול ולגלות את אור הנר ברבים ולהדליקו לאבוקה גדולה ולהאירו לעולם כולו, **וכל עוד הנר דולק, אפשר לתקן" (הראי"ה קוק ב"אורות הקודש").** "לאדם נועד תפקיד להשתתף בשמירה על יצירתו של הקב"ה, העולם שהוא טוב מאד, **ולעסוק בתיקונו של העולם. מי שאינו נוטל חלק בשמירתו, בתיקונו של עולם, בשיפור עולמו של הזולת ובהטבתו, הרי הוא פוגע ביעודו כצלם אלוהים" (נחמה ליבוביץ, עיונים לפרשת קדושים).**

עולם של חושך כיצד ?

לקראת סופה של פרשתנו, אנו ניצבים בפני עולם של חושך, שמתחוללת בו דרמה וטרגדיה- **הרצח הבראשיתי, עלי אדמות**. קין רוצח את אחיו הבל. לידתה של האלימות במשפחה במלוא עוצמתה. קדושת החיים מתחלפת בזילות החיים. " **וַיֹּאמֶר קַיִן, אֶל הֶבֶל אָחִיו; וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשָׂדֶה, וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ "** (ד', ח'). **אלימות = אל – מילים**. היכן שנגמרות המילים, מתחילה האלימות הפיזית שסופה לא אחת -רצח.

על מה היה הרצח ?

על טריטוריה- משאבים. על רכוש- אמונות, דעות ודת. על מין- אישה ורומנטיקה. "ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה- על מה היו מדיינים? אמרו: בואו ונחלוק את העולם... זה אומר: הארץ אשר אתה עומד עליה שלי היא, וזה אומר: מה שאתה לובש שלי הוא.....ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: על מה היו מדיינים? אלא זה אומר: בתחומי בית המקדש יבנה וזה אומר: בתחומי בית המקדש יבנה....יהודה בר' אמי אמר: על חוה הראשונה היו מדיינים". **בראשית רבה, כב', טז'.**

הנה לנו תמונת מראה למציאות חיינו העכשווית על אלימות מילולית וכאשר **נגמרות המילים, עוברים לאלימות פיזית שלא אחת מסתיימת ברצח** – על טריטוריה, על רכוש ועל האישה. מציאות של עולם חשוך שלצערנו מאד מוכרת. **המילים מקבלות מקום של בכורה ועליונות, במעשה הבריאה של הקב"ה את העולם**. בכל אחד מששת ימי בראשית, נאמר: **" ויאמר אלוהים"** לפני המעשה. למשל: **" ויאמר אלוהים** יהי אור ויהי אור". קודם נבראו המילים ורק אחר כך המעשה. כלומר, ההגעה למחוז חפץ מתחילה קודם במילים. המסר הוא: **לא- לאלימות. כן- למילים**. המשורר הסקנדינבי, **רולף יאקובסן**, כתב את שירו: **"בשנתנו"- " בָּלְנוּ יְלָדִים בְּשָׁנֵתָנוּ, רק אז אין בָּנוּ עוד מִלְחָמָה.... וְאֵד בָּמוֹ כֻּלָּה נִפְרָשׁ מַעַל, לִפְסֵק זְמַן קָצָר, בּוֹ אִישׁ אֵינָנוּ קָם עוֹד עַל רַעְהוּ. לוֹ רַק יָכֻלְנוּ לְדַבֵּר אֵז, זֶה עִם זֶה, בְּשִׁלְבָנוּ פָּרַח שְׁזָה עֵתָה פָּתַח אֶת כּוֹתָרְתּוֹ. מְלִים זֵהוּבוֹת בְּדְבוּרִים, הָיוּ אֵז חוֹפְזוֹת מִתּוֹכֵנו. אֱלֹהִים, לְמַדְנִי אֶת שְׁפַת הַשְּׁנָה"**.

האם קיים ממד חינוכי פסיכולוגי נפשי לביצוע אלימות בכלל ורצח בפרט ?

פרשתנו מציגה זאת בשיח של הקב"ה עם קין: "וַיֹּאמֶר ד', אֶל-קַיִן: לָמָּה חָרָה לָךְ, וְלָמָּה נָפְלוּ כָנִיד. הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב, שְׂאֵת, וְאִם לֹא תֵיטִיב, לִפְתָּח חַטָּאת רֹבֵץ; וְאֵלֶיךָ, תְּשׁוּקָתוֹ, וְאַתָּה, תִּמְשָׁל בּוֹ. " (ד', ז'). הכול תלוי בך קין, האם תחזיק המשילות בידך. האם אתה תשלוט או שמא תהיה נתון לשליטה של אחרים. **"ואליך תשוקתו":** של חטאת- יצר הרע- תמיד שוקק ומתאוה להכשילך. **"ואתה תמשול בו":** **אם תרצה- תתגבר עליו.** (רש"י, ד', ז').

"היצר משתוקק אליך להחטיאך ולהורידך מטה. שבצד השני, אתה יש בידך העוז והמשרה למשול בו...אם ימשול על בהמתו, לא אם בהמתו מושלת עליו". (המלבי"ם- רבי מאיר לייבוש -1809 1879) (ד', ז'). הכול זה ענין של בחירה אישית, משילות עצמית ושליטה עצמית. מי ישלוט על האדם על יצרו הרע או להפך? היהדות לא קוראת לסגפנות ולדיכוי יצרים, אך מניחה גבולות וגדרות של שושנים אל מול מרחב פרוץ ללא גבולות, שכולו קוץ ודרדר.

הרש"ר הירש (1808-1888) מאיר לנו את נתיב הבחירה האישית, המשילות העצמית והשליטה עצמית של האדם, בפסוקים בפרשתנו: **"וַיִּקַּח ד' אֱלֹהִים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחָהוּ בְּגֶן-עֵדֶן, לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ. וַיֹּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים, עַל-הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ-הַגֶּן, אָכַל תֹּאכֹל. וּמִעֵץ, הַדֶּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכֹל, מִמֶּנּוּ: כִּי, בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת."** (ב', טו'-יז). מפרש הרש"ר: **"משמעות ויניחיהו איננה הנחה גרידא. שכן, יש בכל הנחה משום שילוח, שחרור ומתן רשות. ד' יצר את האדם וגם אחרי שהוא נוצר, היה עדיין ברשות ד'. אך הקב"ה הניחו ושחררו, מסרו לרשות עצמו בפעם הראשונה ונתן לו את גן עדן לעבדה ולשמרה....העבודה והשמירה האמורות כאן אינן מתייחסות רק לעבודות הקרקע, אלא הן כוללות את כל התנהגותו המוסרית של האדם, במעשהו ובמחשבו....מצוה זו פותחת את חינוך האדם לקראת ייעודו המוסרי. היא הפותחת את ההיסטוריה האנושית והיא מורה לדורות הבאים את הדרך ילכו בה....המצווה ניתנה לדעת טוב ורע.....אך אין האדם יכול לחטוא, אלא אם כן חושיו נמשכים אחרי הרע וסולדים מפני הטוב. שאם לא כן, היה גם האדם פועל רק על פי האינסטינקטים-שעה שהוא בוחר בטוב וסר מן הרע וכך היה האדם חדל להיות אדם. שליטת האדם על פיתוי חושיו והכנעת טבעו לרצון ד'- היא היא כל מעלת האדם. וזו היא ראשית כל חינוך האדם, ומחנך האנושות קבע במצוותו הראשונה- את העיקרון של החינוך. הדברים לא נשתנו עד היום הזה. כולנו עומדים מול עץ הדעת כאדם וחיה בשעתם".**

הרב פרופ' יונתן זקס בפרשנותו לפרשתנו חולק אתנו את תובנותיו בהקשר לשואה: **"הפשע המחושב והמאורגן הגדול ביותר של בני אדם נגד בני אדם, אירע לא באיזו מדינת עולם שלישי נחשלת וחשוכה, אלא בלב אירופה, בארץ שנתנה לעולם את קאנט ואת הגל, את באך ואת בטהובן, את גטה ואת שילר....אלוהים מורה לנו את הדרך הנכונה-אך הוא אינו מציל אותנו מפני עצמנו....השאלה המציקה לי אחרי השואה, וגם כיום בעידן חדש זה של כאוס, היא-היכן האדם?".**

סופה של פרשתנו הוא דרמטי בדיאלקטיקה של הקב"ה ובבחירתו שלו ולא של האדם, **האם ייגזר לעולם של חושך או לעולם של אור:** **"וַיִּרָא יְהוָה, כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, וְכָל-גֶּזֶר מִחֻשְׁבֹּת לְבוֹ, רַק רָע כָּל-הַיּוֹם. וַיִּנְחָם יְהוָה, כִּי-עָשָׂה אֶת-הָאָדָם בָּאָרֶץ; וַיִּתְּעֶצֶב, אֶל-לִבּוֹ. וַיֹּאמֶר יְהוָה, אֲמַחֶה אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר-בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד-בְּהֵמָה, עַד-רֶמֶשׂ וְעַד-עוֹף הַשָּׁמַיִם: כִּי נִחְמָתִי, כִּי עָשִׂיתִם. וְנַח, מִצָּא חַן בְּעֵינֵי יְהוָה."** (ו', ה'- ח').

הכרעתו של הקב"ה, להפקיד בידי נח את השליחות לתקן העולם לנתיב של אור ולא של חושך, מובילה לנתיב עולם האור של "פו הדב" ולא לנתיב עולם החושך של "מיין קמפף".

בניסיונות של "בני חושך" לפגוע "בבני אור", נתפלל אך גם נפעל לתיקון עולם, לגרש החושך באור, על רקע מילות "בראשית", בשירה של **נעמי שמר:** **"את עולמך בבוקר תמיד לבוא האדמה, העשב וכל המאורות ואז מן העפר בצלם אלוקים, לקום מחר בבוקר ולהתחיל מבראשית".**

שבת שלום ומבורך חורף בריא.